

УДК 378.015.3:[378.018.43:004]

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-11\(29\)-1044-1057](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-11(29)-1044-1057)

Джеджера Клавдія Віталіївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т. І. Поніманської, Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, тел.: (034) 63-24-34, <https://orcid.org/0000-0003-1052-9584>

ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ В ОНЛАЙН-ПРОСТОРІ ЯК ПРОБЛЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті аналізуються проблеми вищої школи щодо педагогічного спілкування в онлайн-просторі та визначаються орієнтири для їх розв'язання.

Запропоновано розуміння педагогічного спілкування як такого різновиду професійного спілкування, що відбувається в умовах освітнього середовища з приводу розв'язання освітніх завдань, створення сприятливих для цього соціально-психологічних умов, організації педагогічно доцільної системи взаємодії й підтримки оптимальних взаємин педагогів з учнями (студентами), їхніми батьками й іншими учасниками освітнього процесу та реалізується залежно від комунікативних здатностей задіяних у ньому осіб.

Наголошено на тому, що в умовах дистанційної освіти виникає об'єктивна необхідність у реалізації педагогічного спілкування в онлайн-просторі, яке виконує функції традиційного педагогічного спілкування в умовах цифрового середовища з допомогою допоміжних цифрових інструментів. Це уможлиблює його технологічні переваги стосовно забезпечення контактів на будь-якій відстані, охоплення ними широкої аудиторії, доступності потрібної інформації та оперування великими її обсягами.

Водночас підкреслюється, що здійснення педагогічного спілкування на відстані супроводжується низкою проблем, до яких належать: недосконалість комунікаційних систем вишів та їх технічного забезпечення; недостатній рівень оволодіння цифровими технологіями окремими викладачами і студентами; невисокий рівень культури дистанційних комунікацій; наявність екологічних небезпек, пов'язаних з роботою з комп'ютером.

Запропоновано низку першочергових кроків, спрямованих на розв'язання окреслених проблем, зокрема: підвищення рівня компетентності педагогів стосовно оволодіння механізмами і технологіями спілкування онлайн; формування кожним освітнім закладом зручного, доступного і зрозумілого інформаційно-комунікаційного середовища; вироблення чітких

правил дистанційної комунікації; розроблення ефективних методик особисто-орієнтованого діалогічного спілкування на відстані; вдосконалення прийомів психолого-педагогічної підтримки його учасників; забезпечення валеологічних принципів взаємодії з цифровими пристроями.

Ключові слова: педагогічне спілкування, онлайн-простір, вища освіта, дистанційна освіта, дистанційні комунікації, інформаційно-комунікаційне середовище.

Dzhedzhera Klavdia Vitaliivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Preschool Pedagogy and Psychology and special education named after Prof. T. I. Ponimanskaya, Rivne State University for the Humanities, Rivne, tel.: (034) 63-24-34, <https://orcid.org/0000-0003-1052-9584>

PEDAGOGICAL COMMUNICATION IN THE ONLINE SPACE AS A PROBLEM OF HIGHER EDUCATION

Abstract. The article analyzes the problems of higher education regarding pedagogical communication in the online space and identifies guidelines for their solution.

The understanding of pedagogical communication as a type of professional communication that takes place in the educational environment regarding the solution of educational tasks, the creation of favorable socio-psychological conditions for this, the organization of a pedagogically appropriate system of interaction and support of optimal relationships between teachers and pupils (students), their parents and other participants in the educational process, and is implemented depending on the communicative abilities of the persons involved in it, is proposed.

It is emphasized that in the conditions of distance education there is an objective need to implement pedagogical communication in the online space, which performs the functions of traditional pedagogical communication in the digital environment and with the help of auxiliary digital tools. This makes possible its technological advantages in terms of ensuring contacts at any distance, reaching a wide audience, accessibility of the necessary information and operating in large volumes.

At the same time, it is emphasized that the implementation of pedagogical communication at a distance is accompanied by a number of serious problems, which include: imperfection of communication systems of universities and their technical support; insufficient level of mastery of digital technologies by individual teachers and students; low level of culture of distance communications; presence of environmental hazards associated with working with a computer.

A number of priority steps are proposed to solve the outlined problems, in particular: increasing the level of competence of teachers in mastering the mechanisms and technologies of online communication; creating a convenient, accessible and understandable information and communication environment in each educational institution; developing clear rules for distance communication; developing effective methods of personally-oriented dialogical communication at a distance; improving methods of psychological and pedagogical support for its participants; ensuring pedagogical principles of interaction with digital devices.

Keywords: pedagogical communication, online space, higher education, distance learning, distance communications, information and communication environment.

Постановка проблеми. Реалії воєнного сьогодення є такими, що зумовлюють необхідність широкого впровадження дистанційного навчання майже на всій території нашої країни. Така його форма нерідко стає єдиною можливістю забезпечити вищу освіту в відносно безпечних умовах, захистити студентів та педагогів від ризиків ракетних обстрілів і бомбардувань.

Проте попри очевидні переваги навчання онлайн в сучасних воєнних умовах академічна спільнота все частіше висловлює занепокоєння стосовно його спроможності якісно виконувати завдання підготовки професіоналів, забезпечувати оволодіння студентами чималою кількістю не лише фахових, але й необхідних для соціалізації та успішної життєдіяльності гнучких (надпрофесійних) компетентностей, зокрема комунікативних навичок, умінь раціонально організувати своє життя і взаємодію в команді та ін.

Засвоєння такого досвіду потребує активних контактів між учасниками освітнього процесу, переважна більшість яких традиційно здійснювалась в єдиному фізичному просторі (аудиторіях, лабораторіях, комп'ютерних класах, майстернях) засобами безпосереднього педагогічного спілкування. Як підтверджує практика, у такій живій взаємодії утворюються сприятливі умови для засвоєння необхідних знань та вмінь, побудови взаємин з педагогами й іншими студентами, засвоєння зразків і норм просоціальної поведінки. Однак в ситуації переходу частини вишів до дистанційних освітніх послуг педагогічне спілкування у них перемістилось в онлайн формат і у зв'язку з цим втрачає багато можливостей щодо забезпечення продуктивного навчання, виховання і розвитку особистості студента як майбутнього професіонала, члена соціуму і суб'єкта свого життя. Спілкуючись на відстані, здобувачі і педагоги позбавлені можливості відчутти та зрозуміти один одного, розкрити глибину переживань співрозмовника, значення його повідомлень так повно, як це було б можливим, перебуваючи поруч із ним. І хоча онлайн-освіта і разом з нею педагогічне спілкування помітно еволюціонують упродовж

останніх років, досі залишається багато нерозв'язаних питань, які торкаються його технологічного, методичного та нормативного забезпечення і водночас вимагають позбавлення механізації, збереження людської сутності комунікацій в освітньому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для вирішення проблем педагогічного спілкування в онлайн-просторі створено змістовне підґрунтя, представлене у працях щодо педагогічного спілкування (В. Бабаєв, Т. Бойко, Т. Бульбаха, Н. Бутенко, Н. Волкова, Л. Волченко, С. Гарькавець, О. Гуменюк, Л. Зімакова, В. Злишков, І. Зязюн, О. Єрахторіна, Л. Єфименко, О. Коханова, І. Кривонос, В. Кухаренко, С. Лукомська, О. Матвієнко, С. Пазиніч, О. Савченко, В. Сергєєва, М. Скоромна) та опанування цього інструменту через оволодіння педагогами культурою спілкування (Н. Басюк, Р. Веселівський, С. Зінченко, А. Кочубей, Н. Мирончук, Л. Прокопець, І. Радомський, Т. Руденко, Т. Слюсар, Ю. Сукач), комунікативною компетентністю (Л. Ашиток, Ю. Вторнікова, Т. Гарачук, Т. Дрозд, О. Іваннікова, О. Іванова, О. Корніяка, Г. Кошонько, Т. Приходько, Т. Хома), комунікативними вміннями (Л. Заболоцька, П. Кліш, Л. Савенкова, О. Сас, Н. Семеній, Т. Туркот, О. Фенцик, А. Хом'як) тощо.

Останнім часом дослідники приділяють увагу різноманітним аспектам педагогічного спілкування в умовах дистанційної освіти: підготовці майбутніх і практикуючих педагогів до онлайн-комунікації (Ю. Гейко, О. Кащенко, Н. Морзе, О. Рязанцева); здійсненню комунікативної педагогічної взаємодії на відстані (Ю. Деркач, О. Жерновникова, Ю. Левицька, В. Любчак, О. Пінчук, Н. Ярощук); комунікативним якостям педагога (Г. Яценко); комп'ютерним засобам педагогічної комунікації (С. Антощук, К. Боярова, К. Бровченко, В. Гравіт, В. Калачова, В. Любчак, А. Музика, І. Романенко, Д. Сумцов, О. Сук).

Розумінню специфіки педагогічної онлайн-комунікації допомагають праці, присвячені розкриттю особливостей цифрового освітнього простору (В. Биков, О. Гулай, В. Кабак, О. Спірін, В. Шемет) та дистанційної освіти (В. Авраменко, В. Бондаренко, І. Войтович, Р. Гуревич, П. Дмитренко, Н. Думанський, Н. Жевакіна, О. Зарицька, Л. Іваненко, М. Кадемія, М. Казяр, О. Кононенко, В. Кухаренко, Т. Лаврик, Ю. Пасічник, П. Стефаненко, П. Федорук); обґрунтуванню прогресивної ролі викладача як тьютора-фасилітатора в системі дистанційного навчання (А. Бізюк, О. Воронкін, Н. Довбиш, В. Жулкевська, Л. Іваненко, О. Камишний, Н. Крупеніна, І. Лещенко, О. Малярчук, В. Сабадаш, А. Федорчук), встановленню його етичних норм (Н. Давидова, М. Долинська, О. Кохановська, Л. Красицька, В. Мушенюк, О. Олійник, Д. Смирницький).

Як підтверджують практика та зроблені теоретичні висновки, педагогічне спілкування на відстані є необхідним засобом забезпечення дистанційної освіти у вищій школі, проте супроводжується низкою відчутних труднощів, які вимагають наукового аналізу.

Мета статті. Виявлені обставини зумовили підготовку нашого дослідження, мета якого полягає у висвітленні особливостей педагогічного спілкування в онлайн-просторі та виокремленні проблем його використання як інструмента освітнього процесу в вищій школі.

Завданнями статті визначено: уточнення сутності педагогічного спілкування та його специфіки в умовах реалізації в онлайн-просторі; виокремлення актуальних для сучасної вищої школи труднощів дистанційного педагогічного спілкування; визначення орієнтовних можливостей їх розв'язання.

Для реалізації мети і завдань дослідження використано загальнонаукові теоретичні методи дослідження (аналіз наукових праць, синтез, порівняння, узагальнення результатів дослідження), які дали змогу проаналізувати стан досліджуваної проблеми в наукових джерелах, виробити пропозиції щодо подолання труднощів педагогічного спілкування в онлайн-просторі.

Виклад основного матеріалу. Погляди багатьох учених і педагогів-практиків збігаються в тому, що педагогічне спілкування є одним із найважливіших інструментів, без яких не обходиться жодний освітній процес. Адже, як слушно підкреслюють С. Гарькавець та Л. Волченко, діяльність педагога – це «завжди спілкування та взаємодія з іншими» [3, с. 5]. Воно є тим засобом, який дає змогу здійснити передачу з боку викладача і засвоєння здобувачем не лише навчальної інформації, але й значно ширших складових соціокультурного досвіду, закріплених у загальнолюдській культурі, що є основою всебічного розвитку й соціалізації особистості. Забезпечуючи виконання освітніх завдань, спілкування водночас є засобом створення психологічної атмосфери, в якій здобувається освіта, побудови певних взаємин між учасниками освітнього процесу, впливу на емоційні переживання, самопочуття, успішність студентів, що, як стверджує Н. Бутенко, дає змогу досягнути суттєвих змін у їхніх особистісних властивостях, станах, поведінці та індивідуально-значеннєвих утвореннях [1].

Незважаючи на відносно короткий шлях наукових досліджень цієї проблеми, що розпочались у 70-х роках минулого століття, сьогодні накопичено чимало наукових висновків, згідно з якими досліджуваний феномен характеризують як один із проявів загального явища спілкування, обумовленого специфікою процесу здобуття освіти, змістом взаємопо-

в'язаної діяльності педагогів та здобувачів освіти, їхніми функціями та відповідними статусними позиціями в цьому процесі, а також з урахуванням ролі педагога як ініціатора й організатора, спроможного до його реалізації на особливому професійному рівні. У такому контексті С. Гарькавець та Л. Волченко трактують педагогічне спілкування як різновид професійного спілкування, «що уособлює багатоплановий процес організації, установлення та розвитку комунікаційної взаємодії між педагогами, учнями, їхніми батьками та тими, хто безпосередньо бере участь у педагогічному процесі» [3, с. 52].

Пропонуючи своє визначання, О. Коханова звертає увагу на те, що цей процес реалізується як під час занять, так і поза ними з приводу навчання та виховання здобувачів освіти, тому вважає цей різновид професійного спілкування складним конгломератом ділового (соціально-рольового) та особистісного спілкування, що перебувають у рухливому співвідношенні, обумовленому особистісними якостями педагога і здобувача, їхніми цілями й мотивами, «історією» взаємин між ними та ситуативними факторами [7].

З погляду Н. Волкової, цей феномен має ознаки системи, тобто є системою соціально-психологічної взаємодії між педагогом та його учнем, що призначена для «створення оптимальних соціально-психологічних умов для спільної діяльності» [2, с. 27]. О. Корніяка також акцентує увагу на соціально-психологічних параметрах цього феномена і вважає, що за своїм характером педагогічне спілкування «побудоване як комунікативно-мовленнєва взаємодія між вчителем і учнем», змістом якої є обмін інформацією між ними, взаємовплив, сприймання і розуміння один одного, формами – позаситуативно-особистісне та ділове спілкування, інструментом – фахова комунікативна культура педагога та культура спілкування здобувача [6].

Викладене є підставою для розуміння педагогічного спілкування як такого різновиду спілкування, що відбувається в умовах освітнього середовища з приводу розв'язання освітніх завдань, створення сприятливих для цього соціально-психологічних умов, організації педагогічно доцільної системи взаємодії й підтримки оптимальних взаємин педагогів з учнями (студентами), їхніми батьками й іншими учасниками освітнього процесу та реалізується залежно від комунікативних здатностей задіяних у ньому осіб.

В умовах дистанційного навчання педагогічне спілкування відбувається в онлайн-просторі. При цьому воно виконує свої традиційні функції (контактну, інформаційну, спонукальну, координаційну, експресивну, управлінську, встановлення відносин та організації впливу [2, с. 27]) та зберігає своє значення як важливого і необхідного інструмента педагогічної

діяльності. Водночас цей процес визначається низкою специфічних особливостей, обумовлених своєрідністю застосовуваних цифрових комунікації та характером дистанційної освіти, отже, здійснюється в іншому за якістю просторі, який «підтримується технічними рішеннями» (цифровими технологіями) і пропонує нові траєкторії навчання (наприклад, заміни традиційної лекції на короткотривалі відеосесії) і нові ролі (викладача як фасилітатора цифрових ресурсів), надає глобальні можливості для опрацювання інформації у віртуальній, гібридній та фізичній реальності в межах і за межами освітнього закладу [4, с. 176].

У порівнянні з традиційним спілкуванням, що здійснюється переважно в процесі безпосередніх контактів між педагогами та студентами, спілкування онлайн забезпечується засобами сучасних телекомунікацій. У зв'язку з цим йому притаманні як певні переваги, так і помітні недоліки, що становлять проблему для вищої школи.

Найбільшою його перевагою є технологічність, що уможливлює контакти на будь-якій відстані, охоплення ними широкої аудиторії та оперування великим обсягами інформації. Як слушно зауважують О. Гулай, В. Кабак, В. Шемет, сьогодні освітні простори і практики університетів утворюються з допомогою цифрових пристроїв та програмного забезпечення, у зв'язку з чим цифрові технології стали чимось більшим, «ніж засіб передачі академічного матеріалу, вони існують як мережеві контейнери освітньої діяльності», відкриваючи доступ до світових надбань та утворюючи можливості для здобуття знань за умови належної навченості людей та забезпечення процесів «ефективної інтеграції людей і технологій» [4, с. 175].

Багато уваги позитивним сторонам спілкування онлайн приділяють І. Мазайкіна, В. Мікаєян та А. Кондратюк, котрі на прикладі групової комунікації у системі дистанційного навчання іноземних мов доводять, що з допомогою притаманних йому засобів (форумів, онлайн-конференцій, електронного обговорення засвоєного матеріалу, ділового листування тощо) стає можливим створення нового, психологічно комфортного, сприятливого для навчання і педагогічної діяльності освітнього середовища, «у якому студенти почувають себе невід'ємною частиною колективу, що значно збільшує мотивацію до навчання», а викладачі «розробляють нові стратегії ... взаємодії між учасниками навчального процесу, підвищують їх творчу і пізнавальну активність та власну кваліфікацію» [9, с. 228]. Відповідно варто погодитись з висловленою думкою про очевидні можливості дистанційного спілкування стосовно стимулювання його учасників до засвоєння інформаційних та комунікаційних технологій, використання телекомунікаційних засобів та формування доступних інформаційних ресурсів, демонстрації власних напрацювань.

Проте ми не можемо погодитись із тим, що дистанційні групові комунікації є цілковито сприятливими для покращення психолого-педагогічної сторони освітнього процесу, розвитку мотивації її учасників, а також зниження морально-психологічних навантажень [9]. Адже, як підтверджують висновки вчених [8; 12] та досвід педагогів-практиків, саме ці її аспекти викликають чимало труднощів, пов'язаних, наприклад, з організацією взаємодії та налагодженням міжособистісних взаємин викладачів зі студентами. Дані проведених досліджень свідчать про зниження навчальної мотивації і водночас – посилення тривожності здобувачів через відсутність достатніх можливостей (організаційних, технічних) для сприйняття та розуміння навчального матеріалу, інструкцій та вимог щодо виконання навчальних завдань. Водночас викладачі скаржаться на втому через необхідність опрацювання значних масивів інформації, що надходить онлайн, складність урахуванням творчого внеску тих, хто навчається, під час проведення контролю навчальних досягнень, перешкоди у забезпеченні своєчасного і продуктивного зв'язку.

Причина цих та інших труднощів є очевидною і, як слушно зазначає О. Задорожна, криється в сутності дистанційного навчання, суб'єкти якого знаходяться на відстані один від одного [5].

Як відомо, реалізація спілкування в онлайн-просторі потребує застосування технічних засобів (комп'ютерів, ноутбуків, мобільних телефонів), інструментів (форумів, чатів, відеосервісів, блогів, тестів, електронної пошти, електронних журналів, електронних дошок та ін.), вебресурсів (платформ, сервісів), відповідного забезпечення (передусім електропостачання та доступу до мережі Інтернет), технічних та методичних умінь, необхідних для оволодіння механізмами комунікації. Сьогодні ця вимога задовольняється недостатньо через обмежені можливості закладів вищої освіти, а також здобувачів і педагогів щодо придбання потрібних пристроїв і обладнання та їх ефективного використання для спілкування у випадках нестабільного електропостачання та уривчастої роботи Інтернету. Розв'язання цієї проблеми потребує удосконалення необхідних ресурсів, створення комунікативного онлайн-простору та досягнення належного рівня майстерності щодо спілкування в ньому: пристосування до графіків функціонування електро- та комп'ютерної мереж; подання та сприйняття навчального матеріалу з їх допомогою, опрацювання інформації в синхронному та асинхронному режимах, мотивації навчання, налагодження ділових та емоційних контактів, досягнення взаєморозуміння та підтримки тими способами, які є можливими у віртуальному комунікативному просторі.

Ще на початку масового переходу освітніх закладів на дистанційне навчання (2020 р.) на цій необхідності наполягали розробники методичних

рекомендацій з його організації. Зокрема мова йшла про розбудову гнучкої і багатогранної комунікаційної структури, в якій педагог має змогу створити власний простір, достатній для викладання і взаємодії зі здобувачами, а здобувачі могли б користуватись єдиним ресурсом чи порталом, доступним для спілкування з кожним викладачем. Згідно з цими рекомендаціями комунікаційна система вишу має забезпечувати, по-перше, первинну комунікацію учасників освітнього процесу через служби миттєвих повідомлень, соціальні мережі (закриті спільноти) та вебсайти; по-друге, організацію дистанційного навчання (проведення занять, доступ до електронних навчальних матеріалів, оцінювання, зворотний зв'язок під час заняття та поза ним) [10].

Проте й дотепер ми не маємо достатніх підстав для високої оцінки якості таких систем у вищій школі. Однією з причин такої ситуації є недостатньо професійне обслуговування вебсайтів і, як наслідок, – їх складна архітектура, тривалий і складний (а іноді й нерезультативний) пошук потрібних сторінок, важкий для сприйняття або неактуальний контент, непривабливий дизайн. Якщо у більшості закладів приділяється помітна увага їх офіційним вебсайтам, контролюється зміст і своєчасність подання інформації, то ситуація із заповненням вебсторінок багатьох факультетів і кафедр є дещо гіршою. Їх вміст нерідко буває обмеженим, невідповідним цільовому призначенню, нецікавим або незрозумілим (не розрахованим на конкретну категорію споживачів), недосконалим за стилем чи формою подання.

Таким чином, ми змушені констатувати, що забезпечення користувачів первинною інформацією з боку закладів вищої освіти та їх структурних підрозділів є не завжди задовільним. Відтак левина його частка покладається на викладачів, котрі надають таку інформацію (з допомогою електронного листування та мобільного зв'язку, через спілкування у групах, чатах) більш або менш успішно, що залежить від їхніх комунікативних здатностей, технічного забезпечення, цифрової грамотності і сумлінності.

Що ж стосується комунікативного простору, в якому відбувається дистанційне навчання, то й досі ми маємо справу з його еkleктичністю, яку практикує частина вишів – так, трапляються випадки, коли в закладі одні викладачі виходять на зв'язок з допомогою сервісу Zoom, інші використовують Google Meet чи Viber, розробляють забезпечення для застосування платформи Moodle або інших платформ. Нерівномірним також є забезпечення студентів електронними матеріалами – наприклад, більшість викладачів здійснюють їх розсилку з допомогою електронної пошти чи додатка Viber, інші розміщують на Google-диску, частина з них розробляє

електронні навчальні курси та використовує для їх презентації платформу Moodle. При цьому зміст і педагогічна доцільність пропонованих матеріалів залежить від професіоналізму і відповідальності викладача. Негативним наслідком охарактеризованого стану є недостатнє забезпечення студентів потрібною інформацією та труднощі з опануванням варіативними способами і засобами зв'язку

Водночас бачимо важливим звернути увагу на досить невисокий рівень культури дистанційної комунікації, зумовлений, на наш погляд, відсутністю чіткої системи унормування педагогічного спілкування в онлайн-просторі, а разом з тим – недостатньою обізнаністю його учасників з уже виробленими регулятивами, що призводить до їх ігнорування.

Доводиться визнати, що у спілкуванні зі студентами окремі педагоги порушують етичні норми – як-от: невчасно виходять на зв'язок, не реагують на звернення здобувачів або затримують свої відповіді на них, не зважають на життєві обставини підопічних, виявляють до них недовіру, несправедливість, неповагу.

Водночас варто погодитись з О. Стеченко, що українські студенти активно запозичують потрібну інформацію з Інтернет-джерел, тобто традиційно вдаються до списування і плагіату [11], а спілкування в онлайн-просторі утворює для цього сприятливі можливості. Адже в мережі розміщено багато матеріалів, які можна подавати за власні здобутки навіть без додаткового опрацювання. У результаті це може негативно позначитись на рівні знань та академічній культурі студентів сьогодні, спотворити ціннісні засади професійної культури випускників у майбутньому.

Нерозв'язаною проблемою спілкування в онлайн-просторі є встановлення правил присутності на заняттях, які проводяться в синхронному режимі. Не секрет, що під час таких зустрічей певна частина студентів і навіть викладачів спілкуються з вимкненими камерами. Здебільшого з такими випадками доводиться стикатись педагогам, які змушені «взаємодіяти» з моніторами, що позбавляє можливості надійно ідентифікувати присутніх, спостерігати за особливостями їхнього сприйняття і реагування на перебіг заняття, фіксувати їх активність та інтерес, помічати успіхи і невдачі. При цьому «зникнення» з екранів зображень окремих здобувачів буває ситуативним і відбувається саме в ті моменти, коли треба давати відповіді на незручні для них запитання, виконувати складні навчальні завдання тощо. Ще гіршою за своєю результативністю є ситуація, в якій студенти не мають можливості побачити свого викладача. Слухаючи лише його голос, вони швидко втрачають інтерес до повідомлень, переключаються на інші думки чи справи і, як наслідок, погано сприймають або зовсім не засвоюють

навчальний матеріал. Звісно, така взаємодія, вірніше – її практична відсутність, не може забезпечити ефективний діалог і не сприяє досягненню високих освітніх результатів.

Необхідність спілкування на відстані призвела до активізації телефонних розмов між викладачами та студентами. Сьогодні ця форма спілкування стала необхідним засобом підтримки взаємного зв'язку, надання і отримання необхідної інформації. Попри помітне збільшення кількості таких контактів, що мало б сприяти накопиченню досвіду телефонної комунікації, якість спілкування з допомогою мобільних пристроїв досі залишається невисокою. Найпоширенішими відхиленнями від правил телефонної розмови є недотримання часових рамок; недоречність звернення, коли з одним і тим самим питанням до викладача звертаються багато студентів; недотримання етикетних приписів (щодо привітання, представлення, формулювання повідомлення, завершення розмови тощо).

Багато порушень з боку студентів, а іноді й викладачів, пов'язані з недотриманням приписів етикету e-mail-етикету: щодо вибору адрес, зазначення теми повідомлення, дотримання правил звернень (привітання, прощання, вибачення, подяки та ін.), оформлення текстів (граматичні, стилістичні, пунктуаційні помилки та не завжди недоречні графічні повідомлення (смайли, стікери та ін.), неоптимальне структурування та ін.), надання необхідних пояснень, формулювання назв, своєчасності відправлення листів тощо. Все це призводить до репутаційних ризиків, а іноді – до спотворення змісту інформації та позначається як на якості педагогічних взаємин, так і на результатах навчання студентів.

Варто взяти до уваги й низку екологічних небезпек, пов'язаних з роботою з комп'ютером. Як стверджує Н. Волкова, вона потребує чимало часу і спеціальних умінь, проте передбачає виконання багатьох шаблонних операцій і не вимагає розгорнутих усних висловлень, а тому містить загрози для інтелектуального розвитку студента, становлення його комунікативної, зокрема мовленнєвої, культури, здоров'я, психологічного благополуччя через виникнення комп'ютерної тривожності (комп'ютерофобії, технофобії) або надмірного захоплення електронно-комунікативною технікою (комп'ютерного фанатизму), що призводить до ідентифікації з комп'ютером, «...обмежує творчі потенції, формує гіпертрофовано раціоналізовану культуру, за межами якої знаходяться ті, хто не володіє комп'ютерними кодами ... породжує ілюзію про необмеженість сили інформаційної техніки, її здатність контролювати все, притупляє або навіть звільняє людину від почуття відповідальності», загрожує втратою інтересу користувачів до реальної дійсності, для яких єдиною дійсністю стає дисплей. [2, с. 211].

Висновки. Отже, педагогічне спілкування в онлайн-просторі стало сьогодні реальністю в системі вищої освіти, яка, очевидно, буде зберігатись у подальшій освітній практиці. Будучи фундаментальним засобом здобуття освіти в її дистанційній формі, воно має чимало переваг щодо забезпечення технологічності, оперативності та значного обсягу комунікативних зв'язків між учасниками освітнього процесу, проте не позбавлено низки серйозних недоліків. Окрім традиційно обговорюваної академічною спільнотою проблеми відсутності «живих» безпосередніх контактів, важливо акцентувати увагу на тих перешкодах, які негативно впливають на якість освітнього процесу, отже, на якість підготовки майбутніх фахівців, формування їх особистості. Вони пов'язані, зокрема, з необхідністю технічного забезпечення засобами електронного зв'язку, оволодіння технічними та методичними вміннями щодо комунікації на відстані, певною недосконалістю створених закладами комунікаційних систем, недостатнім рівнем оволодіння культурою дистанційної комунікації в освітньому середовищі.

Згадані проблеми окреслюють далеко не всі труднощі педагогічного спілкування в онлайн-просторі. Але навіть в такому обсязі вони є незаперечним свідченням необхідності серйозних кроків щодо їх розв'язання вищою школою – передусім в напрямках формування кожним освітнім закладом зручного, доступного і зрозумілого інформаційно-комунікаційного середовища; підвищення рівня компетентності педагогів стосовно оволодіння механізмами і технологіями спілкування онлайн; вироблення чітких правил дистанційної комунікації; розроблення ефективних методик особисто-орієнтованого діалогічного спілкування на відстані; вдосконалення прийомів психолого-педагогічної підтримки його учасників; забезпечення валеологічних принципів взаємодії з цифровими пристроями.

Запропоновані кроки відкривають широке коло запитів щодо подальших досліджень. Зокрема наш інтерес привертають питання гуманізації та етико-моральної регламентації педагогічного спілкування в онлайн-просторі.

Література:

1. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні : підруч. Київ : КНЕУ, 2004. 382 с/
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. Київ : Академія, 2006. 256 с.
3. Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Спілкування в педагогічному процесі : навч. посіб. Житомир : ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”», 2021, 100 с.
4. Гулай О. В., Шемет В. Я., Кабак В. В. Цифровий освітній простір як основна інновація XXI століття. *Дистанційна освіта в Україні: інноваційні, нормативно-правові, педагогічні аспекти.* 2023. № 1(3). С. 171–178.

5. Задорожна О. М. Особливості комунікативної взаємодії суб'єктів освітнього процесу в освітньому середовищі із застосуванням дистанційних технологій. *Освітній дискурс* : зб. наук. пр. / голов. ред. О. П. Кивлюк. Київ : ТОВ «Науково-інформаційне агентство “Наука-технології-інформація”», 2021. Вип. 33(5). С. 42–53.

6. Корніяка О. М. Культура спілкування педагога: психологічний вимір. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами* : зб. наук. пр. 2007. № 3 (5). С. 304–317.

7. Коханова О. П. Психологічні особливості педагогічного спілкування в умовах партнерської взаємодії вчителя і учня. *Психологічні і педагогічні проблеми педагогічної дії*. 2012. № 1. С. 181–190.

8. Кухаренко В.М., Бондаренко В.В. Екстрене дистанційне навчання в Україні : монографія. Харків : Вид-во КП «Міська друкарня», 2020. 409 с.

9. Мазайкіна І., Мікаєлян В. Кондратюк А. Групові комунікації у системі дистанційного навчання іноземних мов у ЗВО. *Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts* : monograph. Katowice : School of Technology, 2019. С. 222 – 229.

10. Організація дистанційного навчання в школі : методичні рекомендації ; М-во освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2020/metodichni%20recomendazii-dustanciynna%20osvita-2020.pdf> (дата звернення: 14.07.2024).

11. Стеченко О. В. Проблема академічної доброчесності в навчальному процесі та науці Національного медичного університету імені О. О. Богомольця. *Медична освіта*. 2016. № 3. С. 93–98.

12. Яремчук Н.Я., Лавро О.О. Дистанційне навчання у ЗВО: можливості та перспективи. *Молодий вчений*. 2021. № 8 (96). С. 79–81.

References:

1. Butenko, N. Yu. Komunikatyvni protsesy u nauchanni [Communicative processes in education]. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].

2. Volkova, N. P. (2006). Profesiino-pedahohichna komunikatsiia [Professional and pedagogical communication]. Kyiv : Akademiia [in Ukrainian].

3. Harkavets, S. O. & Volchenko, L. P. Spilkuvannia v pedahohichnomu protsesi [Communication in the pedagogical process]. Navch. posib. Zhytomyr : TOV «Vydavnychiy dim “Buk-Druk”» [in Ukrainian].

4. Hulai, O. V., Shemet, V. Ya. & Kabak, V. V. (2023). Tsyfrovyi osvittii prostir yak osnovna innovatsiia KhKhI stolittia [Digital educational space as the main innovation of the 21st century]. *Dystantsiina osvita v Ukraini: innovatsiini, normatyvno-pravovi, pedahohichni aspekty*, 1(3), 171–178 [in Ukrainian].

5. Zadorozhna, O. M. (2021). Osoblyvosti komunikatyvnoi vzaiedodii subiektiv osvitnoho protsesu v osvitnomu seredovyschi iz zastosuvanniam dystantsiinykh tekhnolohii [Peculiarities of communicative interaction of subjects of the educational process in the educational environment with the use of remote technologies]. *Osvitnii dyskurs*. (Kyvliuk, O. P. holov. red.). Kyiv : TOV «Naukovo-informatsiine ahentstvo “Nauka-tekhnolohii-informatsiia”», 33(5). 42–53 [in Ukrainian].

6. Korniiaka, O. M. (2007). Kultura spilkuvannia pedahoha: psykholohichniy vymir [The teacher's culture of communication: the psychological dimension]. *Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy*, 3 (5), 304–317 [in Ukrainian].

7. Kokhanova, O. P. (2002). Psykholohichni osoblyvosti pedahohichnoho spilkuvannia v umovakh partnerskoi vzaiemodii vchytelia i uchnia [Psychological features of pedagogical communication in the conditions of partnership interaction between a teacher and a student]. *Psykholohichni i pedahohichni problemy pedahohichnoi dii*, 1, 181–190 [in Ukrainian].

8. Kukhareno, V. M. & Bondarenko, V. V. (2020). Ekstrene dystantsiine navchannia v Ukraini [Emergency distance learning in Ukraine]. Kharkiv : Vyd-vo KP «Miska drukarnia» [in Ukrainian].

9. Mazaikina, I., Mikaielian, V. & Kondratiuk, A. (2019). Hrupovi komunikatsii u systemi dystantsiinoho navchannia inozemnykh mov u ZVO [Group communications in the system of distance learning of foreign languages in higher education institutions]. Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts : monograph. Katowice : School of Technology, 222 – 229 [in Ukrainian].

10. Orhanizatsiia dystantsiinoho navchannia v shkoli: metodychni rekomendatsiyi (2020) [Organization of distance learning at school: methodical recommendations]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2020/metodichni%20recomendazii-dustanciynna%20osvita-2020.pdf> [in Ukrainian].

11. Stechenko, O. V. (2016). Problema akademichnoi dobrochesnosti v navchalnomu protsesi ta nautsi Natsionalnoho medychnoho universytetu imeni O. O. Bohomoletsia [The problem of academic integrity in the educational process and science of the National Medical University named after O. AT. Bogomolets]. *Medychna osvita*, № 3, 93–98 [in Ukrainian].

12. Iaremchuk, N. Ya., Lavro, O. O. (2021). Dystantsiine navchannia u ZVO: mozhlyvosti ta perspektyvy [Distance learning in higher education institutions: opportunities and prospects]. *Molodyi vchenyi*, 8 (96), 79–81 [in Ukrainian].